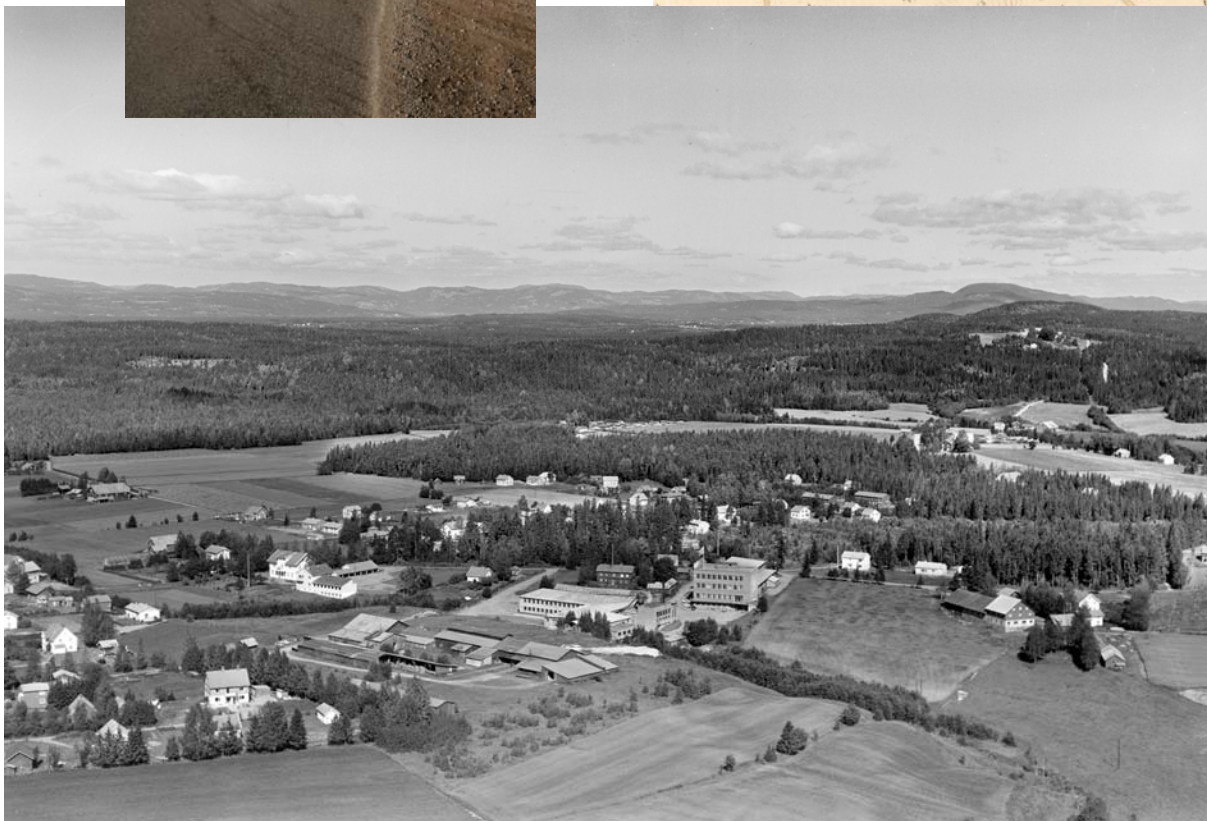

KULTURHISTORISK STEDSANALYSE - NORDKISA

KULTURHISTORISK STEDSANALYSE - NORDKISA

Utgangspunkt

Nordkisa er et av fem tettsteder i Ullensaker kommune. Denne analysen er kommet til som en del av grunnlaget for en tettstedsplan for Nordkisa. En viktig premiss i dette arbeidet er at Ullensaker har stor tilflytting, mye av dette knyttet til etableringen av storflyplassen på Gardermoen i 1998. Folketallet i kommunen forventes å vokse med nær 60% de neste 20 årene, tettstedet Nordkisa forventes å ta sin del av denne veksten. Utgangspunktet er altså at Nordkisa vil bli større, og at områdene bør fortettes.

Bakgrunn og mål

Analysen inngår som en del av forarbeidet til utarbeidelsen av tettstedsplan for Nordkisa. Målet er at den skal kunne gi et godt grunnlag for å fatte beslutninger knyttet til kulturminneverdiene innenfor planområdet.

Registreringer

Sefrak-registreringene tok mål av seg til å registrere alle bygninger i landet bygd før 1900. Arbeidet tok for seg enkeltbygninger, og ble utført i Nordkisa i 1991. Det ble registrert seks bygninger innenfor selve tettstedet, og nitten på gårdene rett rundt.

Kulturminneplan for Ullensaker kommune ble utarbeidet i årene fram mot 1998. I den forbindelse ble det gjort en registrering av bygninger ut fra kulturhistorisk verdi.

Planen ble rullert i 2008. Forut for rulleringen ble det gjort et mindre registreringsarbeid med utgangspunkt i planen fra 1998. Planen har tre nivåer for verdifulle bygninger og anlegg som ikke har formelt vern, hvor B1 er mest verdifullt. I Nordkisa er det tre områder som har kategorien B1, og flere områder med klassifiseringen B2 eller B3. I forbindelse med denne analysen har det blitt gjort noen registreringer høsten 2009.

Arkeologien i området er lite undersøkt, opplysningene her er hentet fra Riksantikvarens database. Det er tre områder som inneholder kjente fornminner.

Områdets historie

Området hvor Nordkisa i dag ligger var trolig tynt befolket i jernalderen og middelalderen. Ved Støvner skal det i følge lokale ha stått en kirke i middelalderen, og det spekuleres i om dette kan ha vært det sagnomsuste ”hellig Gudmunds kapell

på moen”. Tidlig på 1500-tallet er det bare gårdsbruket Jaren som var i drift, alt annet var lagt øde under Svartedauen. Stadig flere gårdsbruk kom til fram mot midten av 1700-tallet, og utover på 1800-tallet ble flere delt i mindre bruk. Husmannsvesenet hadde sin største utbredelse i 1840-åra, og utover mot 1900 økte antallet håndverker- og arbeiderboliger. Utmarksnæringene har gjennom hele perioden vært viktig i området. Nordkisa tilhørte Eidsvoll jernverk sin cirkumferens, og det ble produsert store mengder kull i området.

Landbruket i området har hele tiden båret preg av at dette ikke er den beste dyrkingsjorda. Attåtninger som skogbruk, tjære- og kullbrenning og seinere pelsdyroppdrett, grusuttak, torvuttak, sagbruk og småproduksjon har vært en viktig del av driften.

Nordkisa vokste fra et vegkryss til et tettsted i årene etter 1900. Det ble opprettet meieri og landhandel, og i 1910 ble Fossum hjulmakerverksted etablert. Verkstedet vokste raskt til både et snekkerverksted og en fabrikk, og ble kjernen i tettstedet fram til nedleggelsen i 1962. Forsvaret tok da over og etablerte virksomhet i bygningene.

Navnet Nordkisa viser til at stedet ligger i den nordre delen av det gamle Kisi sogn. Navnet Kisa viser egentlig til hele området fra grensen mot Nes og helt ned til Lund ved Borgen.

Tettstedets struktur

Nordkisa kan grovt sett inndeles i seks forskjellige områder. Hver av disse områdene har forskjellig struktur, som har avsatt seg gjennom stedets utviklingstid fram til i dag.

1. Gata

Utviklingen av Nordkisa som tettsted startet i krysset, med Vassrudbutikken og meieriet. I dette krysset møtes tre veger. Fra vest, vegen fra Hauer seter, tidligere gjennom almenningen, over vasslaus til kongevegen mellom Oslo og Trondhjem.

Fra øst, vegen fra Jødahl og Algarheim.

Fra Nord, vegen fra Grøndalen, fra Kopperud og fra Aurstad i Nes.

Tettstedet vokste langs vegen nordover, med skolen, butikkene, lokalene for småproduksjon, og villaene. Denne vegstrekningen danner i dag hovedaksen i tettstedet, mens vegene fra vest og øst er de viktigste innfartsårene. Langs denne hovedaksen/hovedvegen ligger bygninger som inneholdt viktige funksjoner i lokalsamfunnet, som flere butikker, et anlegg hvor det var smie, flere villaer, fabrikkens arbeiderboliger ”Gråbeingårdene” og i enden

forsamlingslokalet Nore. Villaene langs vegen hadde tidligere store tomter, og uthusbygninger trekt tilbake fra vegen. Mange av disse er i dag fortettet. Området ellers har så utviklet seg i sektorer, langs sideveger til hovedvegen. Sentrale elementer: Gata, butikkeiendommene, smia gråbeingårdene og Nore forsamlingslokale.

2. Skole og industri.

Det første skolebygget kom i 1906, som en av 8 nye fastskoler bygget innenfor et par år. Bygningen ligger godt synlig fra vegen. Seinere utvidelser har skjedd i samme området, og har gitt et stort utflytende område med mye rom rundt skolebyggene. Bakenfor skolen ligger bygningene som utgjorde Fossum fabrikker. To store industribygninger dominerer dette området, begge bygget mens fabrikken fortsatt var bygdas hjerte. Forsvaret overtok anlegget i 1962, som da gikk over til å bli et lukket område. Hele denne delen av Nordkisa domineres av store bygninger med mye areal rundt.

Sentrale elementer: Hvitskolen, fabrikken.

3. Vest for vegen.

Området er bygd med villaer og eneboliger, bygd i løpet av hele 1900-tallet. Bebyggelsen er preget av at det har vært selvstendige byggherrer, noe som har gitt stor variasjon i boområdet. Her finnes store og små hus, forskjellige tomtestørrelser og mange hustyper som har forskjellig orientering. Hagene har forskjellig størrelse, alt etter byggeår og eventuelle fradelinger. Flere av eiendommene har eldre uthus. Området avgrenses i vest av jorder, i nordvest av en snauhøg skogsteig. Adkomststrukturen består av korte vegstubber som stikker inn i området fra hovedvegen i øst.

4. Øst for vegen.

Deler av dette området tilhørte Fossum, og har variert villabebyggelse. Sentralt ligger feltet som kalles Hagebyen, med ens og karakteristisk utforming på hus og uthus. Denne vokste fram på Fossumjordet på 1980-tallet. Boligene ellers er varierte fra hele 1900-tallet, enkelte har vært bygget for ansatte ved fabrikken. Nordvest i området er det bygget flere identiske boliger. Lengst i sør, langs vegen mot Algarheim, har det i det seinere vært en fortetting og økt bygging. Her er det dårlige gangforbindelser til sentrumsområdet med butikken og skolen.

5. Nordvest.

Området er bygd i to forskjellige etapper, i det som inntil 1980-tallet var skog. Nærmest vegen ble det bygget på 1980- og 1990 tallet, mens feltet nærmere stadion vokste fram på slutten av 1990-talet og 2000-tallet. De to forskjellige

byggetrinnene er godt synlige. Begge de to byggetrinnene har vært under ledelse fra større entrepenører, noe som gir området et homogent preg med like hus og velregulerte tomter.

6. Omkringliggende.

Rundt selve tettstedet ligger det gårdsbruk av forskjellig alder, med bebyggelse preget av gårdsdrift og attåttnæring. Brukene har fått sine tunordninger etter utskiftingen, med lange gutuer inn til hvert bruk. Både på Støvner i vest, Skryta i sør og ved Stensby i Nord er det særpregede bygningsmiljøer som gir kvalitet til tettstedet.

Ferdselsårer

Nordkisas dominerende strukturerende trekk er gjennomfartsvegen nordover. Den dominerende vegstrukturen for øvrig stråler ut fra denne aksene. De viktigste turvegene ut av området går i nord og i vest. Her er det også flere eldre vegfar, knyttet til utmarksressursene. Nord for Nordby ligger det mange nedlagte husmannsplasser, langs vegen opp mot Rømdalen. I utkantene i sørvest og sørøst ligger det villaområder som har utkjøringer direkte til innfartsvegene. Forsvarets områder har hovedadkomst fra sørøst, denne trafikken går i liten grad via sentrum av Nordkisa. En eventuell overgang til sivil bruk av de gamle fabrikkområdene vil ytterligere føre til at Forsvarets virksomhet fjernes fra selve tettstedet.

Lokalhistoriske ankerfester

Ved siden av de naturgitte forutsetningene vil det alltid være enkeltobjekter som i større grad enn andre bærer i seg et steds identitet og historie. Disse er viktige for å beholde et steds karakter, og de er godt egnet som utgangspunkter for historiefortelling, formidling og som identitetsmarkører. I Nordkisa er det noen elementer som skiller seg ut i form av sitt utseende, sin historie og sine innebygde historiske spor.

Kullmillefeltet

På Skrytmoen er det avdekket et større felt med kullmiler, groper etter kullbrenning. Milene er datert, og spenner i årstall fra 960 til 1660. Feltet er det største og best bevarte sporet etter den utmarksvirksomheten som har vært drevet i Nordkisa. Nærheten til en av de mest brukte turvegene ut fra sentrum gir en unik mulighet for formidling og aktivisering av feltet.

Skolen

Hvitbygget er en av skolene som ble bygget i årene rundt 1906, et stort økonomisk løft for kommunen. Skolene ble tegnet av Peder Emil Wættén, og er bærere av viktig

lokalhistorie. I Nordkisa er skolen bygget på i 1958 og i 1974, med tidstypiske bygninger. Skolen har vært, og er, samlingspunkt i Nordkisa.

Fossumfabrikken

Den gamle hovedbygningen på Fossumfabrikken er kommunens viktigste industrielle kulturminne. Bygningen er sentral både i kommunens og tettstedets historie, og er av regional betydning. Samtidig har den et stort brukspotensiale, i et område av tettstedet hvor det ligger godt til rette for boligbygging eller etablering av f.eks ny skole.

Nore

Forsamlingslokalet Nore sto ferdig i 1933. Huset ble bygget med stor dugnadsinnsats, på tomt som ble stilt gratis til disposisjon av grunneieren. Avholdslaget i Kisa var drivkraften bak, Nore var avholdslokale i mange år, og har fungert som møtelokale, kino og festplass. Avholdsbetegnelsen ble svakere med åra, men fortsatt bærer det funksjonen som forsamlingslokale for Nordkisa.

Stensbybråten.

Plassen ligger litt inn på moen, ca. 300 m øst for hovedtunet. Det har typisk lokalisering for plassbebyggelse i skogbrynet i utkanten av hovedbrukets innmarksområder. Stuebygningen kan ha vært et toroms bryggerhus, og har trolig tidlig på 1900-tallet blitt påbygd ei stue pluss en lav loftsetasje med trappegang. Det har preg av et sveitserhus fra 1900-tallet og har med unntak av moderate vindusskift, høy autentisitet. Enkelt lite stabbur ser autentisk ut, og det er flere mindre uthus i tunet. I dette området er Stensbybråten det småbruket som best har bevart et preg som forteller om opprinnelig sosial tilknytning til småkårsbosettinga. Beliggenheten i skogbrynet er typisk og stedet ligger i visuell sammenheng til hovedgården og er godt synlig fra Kopperudvegen. Nærheten til Stensby stadion gir et vist formidlingspotensiale.

Vegfar.

Ut fra kjernen i Nordkisa går det flere vegfar. Mange av disse er i bruk som turveger, som knytter sammen boligområdene med skogsterrenget rundt. Langs farene er det mye spor etter tidligere virksomheter i utmarka, som torvindustrien, isdam, kullmiler og eldre vegoppbygginger.

Gravhauger

Nordvest for selve tettstedet, på gården Vestengen, ligger to gravhauger fra jernalderen. Disse er de eneste kjente innefor et stort område, noe som indikerer at det var lite bosetting her i jernalderen. Haugene ligger i fin gangavstand fra tettstedet, og kan egne seg som arena for formidlig.

Gårdsbygninger

Gårdsbrukene rundt Nordkisa har en blandet bygningsmasse, knyttet både til gårdsdriften og til forskjellige former for attåt næring. Flere av bolighusene er fra 1700-tallet, og Ved siden av å i seg selv representere viktig bygningshistorie, bidrar de til å sette særpreg på omgivelsene rundt selve tettstedet. Dette er en av kvalitetene ved Nordkisa, og særmerker stedet.

Anbefalinger:

Nordkisas egenart og kvalitet bør sikres med bestemmelser. Bebyggelsen bør utvikles videre i samme skala og med samme typer volum. Bebyggelsen skal være i to etasjer med saltak, og ellers forholde seg til gjeldende byggeskikk i området. Unntak vedr utforming kan med fordel gis for en del mindre volumer innenfor de forskjellige områdene. I delområde to kan større volumer, inntil 3 etasjer med flatt tak være hensiktsmessig. Det må utformes bestemmelser som sikrer hensyn til bygningene som er anbefalt omfattet av hensynssoner.

Område 1.

Hovedgatestrukturen beholdes og forsterkes. Eiendommene som vender ut mot gaten får beholde denne orienteringen. Plassene, som f.eks ved smia, og foran den gamle butikken, bevares og kan på sikt utvikles til serviceområder og samlingsplasser. Hastigheten gjennom området settes heller ned enn at veger og innkjøringer stenges. Utviklingen langs denne akse bør ha som formål å underbygge og forsterke opplevelsen av vegen som hovedgate. Den utgjør Nordkisas akse både fysisk og historisk. Utviklingen bør bygge opp under dette. Indikatorer: Butikkene på begge sider av vegen, gråbeingårdene, Nore.

Ønsket utvikling bør sikres gjennom at området innlemmes i en hensynssone med tilhørende retningslinjer.

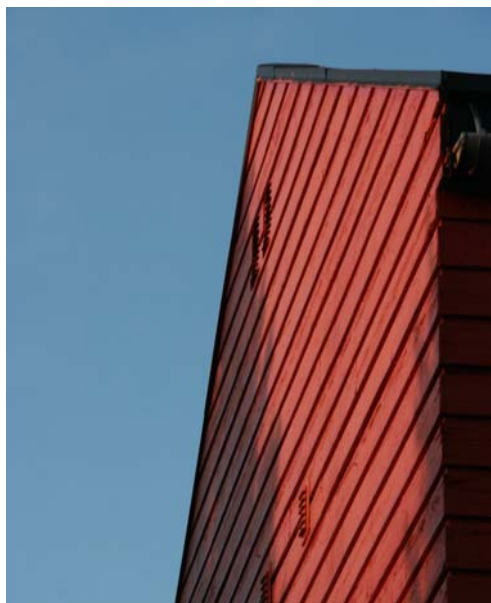
Vassrudbutikken, deler av skoleområdet, de eldre butikkene, smia, gråbeingårdene og Nore bør omfattes.

Område 2.

Områdets struktur med store sammenhengende bygg med luftige uteområder beholdes og forsterkes. Området har kvaliteter som kan utnyttes både som skoleområde og som boområde. Fossumfabrikkens gamle hovedbygning bør avsettes til bevaring. Skoleanlegget med sine forskjellige tidsperioder bør også bevares, både som enkeltbygninger og struktur. Området ellers kan utvikles ved å bygge videre på

strukturen fra disse anleggene, enten ved transformasjon eller nybygging.

Indikatorer: Skolen og Fossumfabrikkens admin/produksjonsbygning. Begge bør avsettes til bevaring.

Ønsket utvikling bør sikres gjennom at området innlemmes i en hensynssone med tilhørende retningslinjer.

Bevaring av Hvitskolen og Fossumfabrikkens hovedbygning må sikres.

Område 3.

Den varierte strukturen med eneboliger beholdes. Fortetting skjer med utgangspunkt i eksisterende boliger, strukturen bør beholdes ved evt videre utvikling vestover. Fortrinnsvis bør det også bygges videre på variasjonen i hustyper og størrelser.

Område 4.

Åpent for fortetting med eneboliger/rekkehus/leiligheter. Strukturen med uensartede bygninger og tomter bør beholdes.

Område 5.

Området er ferdig utviklet, og vil neppe være aktuelt å fortette. Man kan tenke seg at strukturen her tas med videre dersom skogteigen i sørvest skal utbygges.

Omkringliggende

Strukturen med frittliggende gårder med klynger og tun bør beholdes, eventuelt forsterkes. Stensbybråten settes av til bevaring.

Feltet med kullmiler ved Skrytmoen avsettes til hensynssone etter §11-8, d båndlagt etter kulturminneloven.

Øvrig omland i vest, nord og øst innlemmes i hensynssone etter §11-8, c.

Stensbybråten omfattes hensynssone etter §11-8, c, og av generelle bestemmelser om vern.

